

ეკა დადიანი

მისი/თავისი ნაცვალსახელები 'ვეფხისტყაოსანში'

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში III პირის კუთვნილებას გამოხატავს რამდენიმე ნაცვალსახელი: **მისი, ამისი, იმისი, მაგისი, მათი, ამათი, იმათი, მაგათი, თავისი, თავიანთი, თავ-თავისი**. შდრ.: I და II პირების კუთვნილებას თითო-თითო ნაცვალსახელი აღნიშნავს: I პირი: ჩემი (მხ.რ.) - ჩვენი (მრ.რ.), II პირი: შენი (მხ.რ.) - თქვენი (მრ.რ.).

III პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელების სიმრავლე ახსნილია იმით, რომ I და II პირი წინადადებაში შეიძლება იყოს ერთი წევრი (ქვემდებარე ან დამატება); III პირი კი შეიძლება აღნიშნავდეს ერთდროულად რამდენიმე წევრს: ქვემდებარესაც, დამატებასაც. ასეთ შემთხვევაში გასარკვევია საგნის მფლობელი; **თავისი** სუბიექტის, ხოლო **მისი** ობიექტის კუთვნილების გამომხატველად მიიჩნევა (ნ. გოგუაძე, 1960, გვ. 48).

საანალიზო ნაცვალსახელები ფორმობრივი და ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით საინტერესო ვითარებას გვიჩვენებს "ვეფხისტყაოსანში", სადაც წარმოდგენილია როგორც არქაული, ისე ახალი ენობრივი ფაქტები.

I. ფორმობრივი ანალიზი

1. **მისი, მათი** ნაცვალსახელები ნაწარმოებია ჩვენებითი ნაცვალსახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმისაგან. **თავისი** კი მიღებულია **თავ** სიტყვის ნათესაობითი ბრუნვისაგან (ა. შანიძე, 1973, გვ. 115). ვ. თოფურიას აზრით, **თქსი** სიტყვისათვის ამოსავალია **თუ** "თავი": **თუ+ის+ი** (ვ. თოფურია, 1946, გვ. 80).

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები, როგორც წესი, არსებითთან ერთად არის წარმოდგენილი და ქმნის მსაზღვრელ-საზღვრულს. დამოუკიდებლად გვხვდება იმ შემთხვევაში, როცა საზღვრული გაუჩინარებულია, ან კიდევ კუთვნილებითი ნაცვალსახელი არსებით სახელად არის ჩკეული. მაგ.:

მისი (ამბავი) ვერა ვსცნა ჭორადცა, ვარ ვისთა გზათა მკვლეველად (187,4).

მას ყმასა ხრმალი არა ვჰკრა, არც **მისი** (ხრმალი) დავისობინო (230,4).

მას ვაცნობო მოსლვა თქვენი, წაგიყვანოს ვითა **თვისი** (1072,3).

ოდეს კაცსა დაეჭიროს, მაშინ უნდა ძმა და **თვისი** (774,4).

მსაზღვრელად გამოყენებული **მისი** ნაცვალსახელი "ვეფხისტყაოსანში", არქაული: ვითარების მსგავსად, საზღვრულს ყველა ბრუნვაში სრულად ეთანხმება. მაგ.: სახელობითი:

მისი ციმციმი მზისაებრ ეფინებოდა არებსა (1229,2).

წავიდა **მისი მლოცველი**, არ ომთა მომკვეზარია (1649,4).

ბოროტსა სძლია კეთილმან, **არსება მისი** გრძელია (1362,4).

მოთხრობითი:

მისმან შუქმან გაანათლა სამყარო და ხმელთა კიდე (110,2).

თინათინ ჩემი ხელმწიფედ დავსვი მე, **მისმან მშობელმან** (44,2).

მას უკანით **გონებამან მისმან** ასრე დამამზო-ცა (129,3).

მიცემითი:

დიღბან ვდგე და არა მითხრა სიტყვა **მისსა მონასურსა** (396,1).

ეზომ დიდსა შემართებად **გულსა მისსა** უთნევია (42,1).

ალაფობდეს **საჭურჭლესა მისსა**, ვითა ნათურქალსა (56,1).

ნათესაობითი:

მე ველარ გავსძელ **მისისა ამბვისა** არ-დასტურობა (997,3).

საყვარელისა მისისა ქალი ჰყავს თვით ნაახლები (691,2).

მამა მომიკვდა, მოვიდა დღე **სიკვდილისა მისისა** (335,1).

მოქმედებითი:

მისით კითხვით წამოსრულ ვარ, არ-მთრვალი და არ- მახმურად (934,3).

იგი ნახნეს დაღრეჯილნი, მზე დაიღრეჯს **მისით ღრეჯით** (951,4).

ესე ყველაი ასრე მჭირს, დაო, **ბედითა მისითა** (859,1).

ანუ **სისხლითა მისითა** ჩემი რად მოაზღვევინე? (579,2).

ვითარებითი:

ბრძენი ხამს **მისად მაქებრად** და ენა ბევრად ასული (34,4).

მუნ **მისად ნახვად** გავიდენ უშენოდ სპანი სხვანია (552,3).

რომე ვეფხი შევნიერი **სახედ მისად** დამისახავს (658,1).

რაც შეეხება **თავისი** ნაცვალსახელს, იგი "ვეფხისტყაოსანში" უმოთვრესად ემფატიკური ა ხმოვნითაა წარმოდგენილი ყველა ბრუნვაში და იშვიათად ეთანხმება საზღვრულს.

ეთანხმება შემდეგ მაგალითებში:

ხამს, **თავისსა ზვაშიადსა** არვისთანა ამჟღავნებდეს (29,1).

მკურნალმანცა ვერა ჰკურნოს **თავისისა სისხლთა** მხვრეტსა (1107,4).

შეუთანხმებლობის ნიმუშები:

ავთანდილ ფატმანს ყოველი უთხრა **ამბავი თავისა** (1266,1).

ღურაჯნი მივსცენ, გავიღე სხვა ვერა **გზალა თავისა** (349,1).

ვთქვით: გავაჩინოთ მართალი, ვინ ვსჯობთ **თავისა მკლავითა** (605,4).

ამიგდლო ქალმან ფარდაგი მძიმე **თავისა ძალითა** (395,1).

ჩვენ უფრო გეტყვის იგი, ვინ დაგვაკლდა **სწორად თავისა** (337,1).

მოყვანილ ნიმუშებში **თავისა** სუბსტანტიური მსაზღვრელის მსგავსად იქცევა: ამბავი **თავისა**. შდრ.: ამბავი **კაცისა**.

თავისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელის ფუნქციით "ვეფხისტყაოსანში" არ გხვდება; ის მხოლოდ არსებითი სახელის მნიშვნელობით არის გამოყენებული, აღნიშნავს "თავისიანს" (მაგალითები იხ. ზემოთ).

თანდებული მსაზღვრელად გამოყენებულ კუთვნილებით ნაცვალსახელს იშვიათად დაერთვის, ამ შემთხვევაში მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა პოსტპოზიციურია. მაგ.:

ესე წიგნი, საყვარელსა **მისსა თანა** მინაწერი (1311,1).

თანდებული, როგორც წესი, საზღვრულს დაერთვის. მაგ.:

ფრიდონს უკვირდა: "რა ქმნესო", მისთა **სპათათვის** წყრებოდა (983,4).

მთვარესა მისთა **შუქთაგან** უკუნი გარდაჰფენოდა (123,4).

თავისისა **ცნობისაგან** ჩავარდების კაცი ჭირსა (876,4).

ამისად **ქმნამდის** დამწველი ცეცხლი არ დამეცებოდა (48,4).

ბედსა ნუ მიქცევ, მიაჯე, **შეყრამდის** ჩემად და მისად (837,4).

2. **მისი** ნაცვალსახელით გადმოცემული მსაზღვრელი "ვეფხისტყაოსანში" საზღვრულს ეთანხმება ნარ-თანთან მრავლობითშიც (არქაული ნორმის

შესაბამისად). მრავლობითის ფორმებად წარმოდგენილია: **მისნი, მათი, მათნი**. დასახელებული ვარიანტების გამოვლენა გარკვეულ წესებს ემყარება, კერძოდ:

ა) **მისნი-მისთა** გამოიყენება მაშინ, როცა მსაზღვრელი ერთის კუთვნილებას გამოხატავს, მფლობელი ერთია, საგანი კი - ბევრი. ამ შემთხვევაში მსაზღვრელის მრავლობითობა ფორმალურია და დამოკიდებულია საზღვრულის რიცხვზე; მაგ.:

მისნი სპანი ყველაკანი დავიბყრენით, არ მოვკლენით (452,4).

ფრიდონ ნახნა საჭურჭლენი და **ბეჭედნი მისნი** დაჰსხნა (620,1).

საწუთრომან დამაღრიჯა, **ცქაფნი მისნი** კვლა მეცქაფენს (655,4).

უკუდგეს და თაყვანის-სცეს მეფემან და **მისთა სპათა** (47,1).

აწ ვეძებ **მისთა წამალთა**, ვიქმ იქით-აქათ ბრუნვასა (1004,4).

ღაწვთა მისთა ელვარება ელვარებდა ხმელთა, ზესა (1133,2).

ბ) როდესაც კუთვნილებითი ნაცვალსახელი საკუთრივ მფლობელის მრავლობითობას აღნიშნავს, საზღვრული კი ერთია, გვხვდება **მათი** ნაცვალსახელი. საზღვრულად ხშირად წარმოდგენილია აბსტრაქტული ან ნაზმნარი სახელები (მასდარი, მიძლეობა).

ავდეგ, ვცან **მათი ამბავი**, წასლვა ვქმენ მითვე წამითა (508,2).

თუცა მე **მათი დახოცა** მტკივის და სატკივარია (1457,1).

სალამო-ჟამ დაიზახნა ქედით **მათმან დარაჯამან** (450,1).

ჩემი გაჰკვეთს **ხოცსა მათსა** ხრმალი ბასრი, შუბი ვახე (440,3).

შეიქმნა სმა და პურობა, მსგავსი **მათისა ძალისა** (484,1).

როსტან **მათითა გაყრითა** ხელთაგან უფრო ხელდების (1575,1).

მიბრძანეს **მათად საქებრად** თქმა ლექსებისა ტბილისა (5,1).

გ) **მათნი-მათთა** ვარიანტი მაშინ გამოვლინდება, როდესაც მსაზღვრელიცა და საზღვრულიც მრავლის გაგებას შეიცავს. კუთვნილებითი ნაცვალსახელი, რომელიც მსაზღვრელის სიმრავლეს ლექსიკურად აღნიშნავს, საზღვრულს გრამატიკულადაც ეთანხმება რიცხვში და ვიღებთ ორმაგი მრავლობითის ფორმებს. მაგ.:

ვინცა მოკედეს მეფეთათვის, **სულნი მათნი** ზეცას რბიან (441,3).

მათნი ყმანი გაამტირლნა, მისნი სპანი ამაყარნა (618,4).

ნაცვლად **მათთა წყალობათა გულნი მათნი** შევაურვენ (857,4).

ცხენთა მათთა ხატერფალნი მზესა შუქთა წაუხშიდეს (77,1).

მათთა ცოლთა მოიძულენეს, ქმარნი დარჩეს გაბასრულად (1076,4).

თავისი ნაცვალსახელი მრავლობითში “ვეფხისტყაოსანში” ძირითადად იმავე ფუძითაა წარმოდგენილი, რაც მხოლოდობითში:

თვითომან თვითო ჩაიცვეს, **თავის თავს** გამოსცდიდიან (1371,1).

შინა წავიდეს ყოველნი, შესხდეს **თავისა დარებად** (1540,1).

მრავლობითის ფუნქციით დასტურდება **თავისი** ნაცვალსახელის გაორკეცებული ფორმა **თავის-თავის**:

მათ ოთხთავე **თავის-თავის ძღვენსა** სწორად მიართმიდეს (1641,3).

აილეს იგი აბჯარი **თავის-თავისა ქედითა** (1372,3).

თავის-თავის უმთავრესად ზმნისართის ფუნქციით გამოიყენება და აღნიშნავს: “თვითონ”. მაგ.:

დააშვენეთ ერთმანერთი, **თავის-თავის** ნუ დასჭნებით (1491,4).

იუზხეს და გააცხადნეს **თავის-თავის** მათნი ჭირნი (926,2).

გათენდა, გაჩნდეს, მიჰპართეს, **თავის-თავ** ჰქონდა ფარები (1413,4).

საჭურჭლენი გარდავენახენ **თავის-თავის**, კიდის-კიდე (461,1).
 სმა გარდახდა, **თავის-თავის** გაიყარნეს მსმელნი შინა (688,1).
 გზამან გაყარნა, წავიდეს **თავის-თავ** ანატირენი (1662,2).

თავისნი/თავისნი ფორმები "ვეფხისტყაოსანში" არ დასტურდება.

3. რაც შეეხება **ამისი, იმისი, მაგისი, ამათი, იმათი, მაგათი** ფორმებს, ისინი "ვეფხისტყაოსანში" იშვიათად იხმარება. შედარებით ხშირია **ამისი** ნაცვალსახელი. დასტურდება **ამათი, იმათი** ფორმებიც. საილუსტრაციო ნიმუშები:

აქვს **მიჯნურობა ამისი**, ვითა ბულბულსა ვარდისა (83,3).

ამისი საქმე უცხოა, საამბობლადცა ძნელია (1233,2).

ღმერთი მყავს მოწმად, ვიშიშვი თქვენსა **ამისსა თხრობასა** (1088,1).

ქალმან უბრძანა: ზარი მღევს მე **ამისისა თხრობისა** (126,1).

მე რომ მჭირს, კმარის, ნუ მომკლავს **ამისითავე სწორითა** (1291,1).

ამისად მოწმად ღმერთი მყავს, სათქმელად მეუცხოების (644,2).

მერმე ვიშიშვი, მეფეო, თქვენდა **კადრებად ამისად** (802,1).

ჰმართებს **ამისთა მიჯნურთა**, ხელნი თუ რბოდენ, გლახ, ველად (1181,4).

ტარიელ თქვა: დედოფალო, გჭირს **ამათი არა-მცნება** (1632,2).

ყმამან უთხრა: ნუ იშიშვით თქვენ **იმათსა სიაღფესა** (1039,3).

"ვეფხისტყაოსანში" მსაზღვრელ-საზღვრულის რიგი თავისუფალია: კუთვნილებითი ნაცვალსახელები შეიძლება უსწრებდეს საზღვრულს ან მოსდევდეს მას. არქაული ქართულისათვის შებრუნებული წყობაა დამახასიათებელი, თანამედროვე სალიტერატურო ენაში კი პირდაპირი წყობაა გაბატონებული. ამ მხრივ "ვეფხისტყაოსანი" გარდამავალ ვითარებას წარმოაჩენს. პირდაპირი წყობის შემთხვევები ჭარბობს. ორსავე შემთხვევაში მსაზღვრელი ერთნაირად ეთანხმება საზღვრულს ბრუნვაში. მსაზღვრელ-საზღვრული იშვიათად გათიშულია. მაგ.:

ღათმოს წყრომა მეფეთაგან, **მისი ჰქონდეს შიში, კრძალვა** (28,4).

მისნი მკვახედ **მოუბარნი** მათრაბითა შეგვაამწიფნა (208,4).

ყმა წავიდა, **სიშორესა** თუცა **მისსა** ვერ გაძლებდა (139,1).

II. ფუნქციური ანალიზი

1. ზოგადად, **მისი** და **თავისი** ნაცვალსახელები III პირის კუთვნილებას აღნიშნავს. თუმცა ისინი იდენტური ცნების გამომხატველი სიტყვები არ არის. მათ შორის გარკვეული სემანტიკური სხვაობა არსებობს. კერძოდ: "ორივე აღნიშნავს საგნის განკუთვნებას მფლობელისადმი, მხოლოდ სხვადასხვანაირად: პირველში - **მისი**, - საორიენტაციო პუნქტი მეტყველია; ამ პუნქტიდან რისიმე მფლობელი აღინიშნება მესამე პირის ნაცვალსახელით: **იგი**; საგნის განკუთვნება ამ თვალსაზრისით ხდება: ესა და ეს იმისიაო. მეორეში კი, - **თავისი**, - მეტყველი, როგორც საორიენტაციო პუნქტი, არა ჩანს: მეტყველება მფლობელის თვალსაზრისით აშუქებს სინამდვილეს და აღწუსხავს: ესა და ეს თავისია, ე.ი. მფლობელისაო" (არნ. ჩიქობავა, 1925, გვ. 80).

სხვანაირად: **მისი** გამოიყენება მაშინ, როცა საგანი მოქმედს არ ეკუთვნის; **თავისი** კი მაშინ იხმარება, როცა საგანი მოქმედს ეკუთვნის.

ეს წესი "ვეფხისტყაოსანში" არცთუ იშვიათად დარღვეულია: **მისი** ნაცვალსახელი წარმოადგენილია რეფლექსური მნიშვნელობით. მაგ.:

რა ვარდმან **მისი ყვავილი** გაახმოს, დაამქნაროსა (36,2).

პირსა იხოკს, ვარდსა აზრობს, **ხელი მისი** გაამხოკლა (673,2).

ავთანდილსცა მოეგონა **მისი მზე და საყვარელი** (921,1).
 ფატმან ხათუნ დაწერა და გაუგზავნა **წიგნი მისი** (1090,1).
 ერთმან ტანსა აიხადა, მისცა **მისი ჩასაცმელი** (1199,2).
 ჩემსა ახლოს დასაჯდომლად **თავი მისი** არ აღირსა (374,2).

ხამს, მელექსე **ნაჭირებბა მისსა** ცუდად არ აბრკობდეს (18,1).
 გულსა მისსა **მიჯნურობა მისი** ჰქონდა დამალულად (42,1).
 რა ცნა, მეფე მოვიდაო, ჰკრა მათრახი **მისსა ცხენსა** (98,1).
 ფატმან **მისსა შვენებასა** მეტის-მეტად ჰკვირდებოდა (1259,1).
 ზრმალი გასტყორცა ტარიელ, მიჰმართა **მისსა ძმობილსა** (1336,1).
თავსა მისსა უკეთესსა უზადო-ჰყოფს, არ აზადებს (1493,4).

რა მეფედ დასმა მეფემან ბრძანა **მისისა ქალისა** (43,1).
 უზარის ეგრე სიკეთე **მისისა განაზარდისა** (83,2).
 რა დაასრულა ამბავი, საქმე **მისისა ჭირისა** (692,1).
 მონახა, პოვა ავთანდილ ნავი **მისისა მხარისა** (1326,1).

ყმა მხიარული წინაშე დასვა **სკამითა მისითა** (696,1).
 მის ყმისა ცეცხლი მედების, დამწვა **ცეცხლითა მისითა** (1003,1).
 რომე მოგცეს ქალი მისი მან **მისითა მოგონებით** (1491,2).

ანალოგიური ვითარება დასტურდება მრავლობით რიცხვშიც: **თავისი-ს**
 ფუნქციას ითავსებს **მისნი, მათი/მათნი** ნაცვალსახელები. მაგ.:

ა) **მისნი, მისთა = თავისი:**

მათნი ყმანი გაამტირლნა, **მისნი სპანი** ამყარნა (618,4).
 მთვარესა **მისთა შუქთაგან** უკუნი გარდაჰვენოდა (123,4).
 ფრილონს უკვირდა: “რა ქმნესო“, **მისთა სპათათვის** წყრებოდა (983,4).

ბ) **მათი, მათნი, მათთა = თავისი (თავიანთი):**

მისთა სპათა მუხლ-მოყრილთა **თავი მათი** ჩემ-კერძ ირეს (646,2).
 მათ უთხრეს **მათი ამბავი**, ტირილით მოუბარეთა (200,2).
 ცხენებსა შესხდეს, აიღეს მათ **მათი ჩაბალახები** (1409,4).
 უბოდა ტურფა მრავალი მათ **მათი შესაღარები** (1500,1).
 სხვანი გამექცეს, მიჰმართეს მათ **მათსა საქუღბაგესა** (616,3).
 დაეხურა ზარადები, **პირსა მათსა** უფარვიდა (1380,4).

მეფემან და დედოფალმან მიმიყვანეს **შვილად მათად** (320,1).

კარგად მოუხდეს მათ **მათნი საქმენი** დანაპირენი (1662,3).

მასწავლნეს **მათნი საქმენი**, მახლტუნვებდიან, მწვრთიდიან (1395,2).

ხელი ჰხადეს **ზრმალთა მათთა**, არა ცუდად წელთა ებნეს (1536,4).

ამბობდიან **ჭირთა მათთა**, ყველაკასა გაუცხადნეს (1640,4).

მსგავსი ფაქტები გვხვდება IX-XI საუკუნეების როგორც ნათარგმნ, ისე
 ორიგინალურ ძეგლებში. ზოგადად, ნაცვალსახელთა რეფლექსურობის გამოხატვა
 ქართულში გვიანდელ მოვლენად მიიჩნევა. **თავი** უკუქცევითი ნაცვალსახელი
 შედარებით ახალი წამონაქმნია. უფრო ახალი ჩანს **თავი**-დან ნაწარმოები
თავისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელი რეფლექსური მნიშვნელობით ქართულში.

არ. მარტიროსოვის აზრით, **თავისი** ნაცვალსახელის ნაცვლად **მისი**
 ნაცვალსახელის გამოყენების შემთხვევები ქართული ენის განვითარების იმ
 პერიოდს ასახავს, როცა ეს ნაცვალსახელები მნიშვნელობის მხრივ ჯერ კიდევ

მთლიანად არაა განსხვავებული და არც გარკვეული წესებია შემუშავებული, რომელიც მტკიცედ გამიჯნავდა მათი გამოყენების სფეროებს. მკვლევრის მტკიცებით, **თავისი** და **მისი** ნაცვალსახელებს შორის განსხვავება ფსიქოლოგიური ხასიათისაა, რაც თავისთავად საშუალებას იძლევა საგნის კუთვნილება მფლობელისადმი სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვაგვარად და სხვადასხვა თვალსაზრისით იყოს წარმოდგენილი. ამის გამოა, რომ არა მარტო ქართულში, არამედ ისეთ ენებშიც, როგორცაა რუსული, ბერძნული..., სადაც მნიშვნელობის მხრივ ასე თუ ისე მტკიცეაა გამიჯნული, არა ერთი და ორი შემთხვევა გვხვდება, როცა ეს ნაცვალსახელები ერთიმეორის მონაცვლედ გამოდიან (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 126-127).

მისი/თავისი ნაცვალსახელების გამოყენება ცალკეულ შემთხვევებში მკვეთრად გამიჯნული არაა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულშიც.

გ. შალამბერიძის მიხედვით, "თუ საგანი (დამატება), რომლის შესახებაც რამეს ვამბობთ, ქვემდებარეს ეკუთვნის, განსაზღვრებად უნდა ვიხმაროთ ნაცვალსახელი "თავისი"..., ხოლო საგანი, რომლის შესახებაც ლაპარაკია წინადადებაში, ქვემდებარეს არ ეკუთვნის, მაშინ განსაზღვრებად უნდა ვიხმაროთ ნაცვალსახელი "მისი" (გ. შალამბერიძე, 1965, გვ. 29).

თ. ღვინაძის აზრით, III პირის კუთვნილებას სუბიექტთან მიმართების გარეშე აღნიშნავენ კუთვნილებითი ნაცვალსახელები: მისი მხოლოდითში და მათი მრავლობითში; III სუბიექტური პირის კუთვნილებას კი გამოხატავს თავისი მხოლოდითში, თავიანთი მრავლობითში (თ. ღვინაძე, 1980, გვ. 125).

III პირის კუთვნილებით ნაცვალსახელთა განაწილების შემდეგ წესებს გვთავაზობს თ. კვაჭანტირაძე: "თავისი-თავიანთი" იხმარება მაშინ, როდესაც განსაზღვრავს წინადადების ისეთ წევრს, რომელიც ამავე წინადადების სხვა წევრის, რეალურად წარმოდგენილის ან წინადადების სტრუქტურით ნაგულისხმევის, საკუთებაა. ნაცვალსახელი "მისი-მათი" იხმარება მაშინ, როდესაც იგი განსაზღვრავს წინადადების ისეთ წევრს, რომელიც ამ წინადადების წევრის საკუთრება არ არის" (თ. კვაჭანტირაძე, 1980, გვ. 125).

კაუზატივის ფორმებში **თავისი** გამოიყენება როგორც გრამატიკული სუბიექტის, ისე რეალურად მოქმედის კუთვნილების აღსანიშნავად. მაგ.: "ვანო ჭმამ თავისი თოხით გაგზავნა ყანაში". ამ შემთხვევაში მფლობელი პირის დადგენა შეიძლება პირთა შენაცვლების გზით (თ. სიმონიშვილი, 1955, გვ. 28).

2. "ვეფხისტყაოსანში" **თავისი** ნაცვალსახელი იხმარება როგორც III პირის, ასევე I და II პირების აღსანიშნავად.

თავისი აღნიშნავს I პირს:

ვთქვით: გავაჩინოთ მართალი, ვინ ვსჯობთ **თავისა მკლავითა** (203,2).

თავსა ვეაზღნეთ მარტონი, დავდგეთ **თავისა თავითა** (203,3).

მან ჰკადრა: არა ვიციო, მართ ვარ **თავისა ვებული** (754,3).

ჩვენ უფრო გვტკივის იგი, ვინ დავგაკლდა **სწორად თავისა** (337,1).

დურაჯნი მივსცენ, გავიღე სხვა ვერა **გზადა თავისა** (349,1).

თავისი გამოხატავს II პირს:

სჯობს, რომე გენახნეთ, **თავისა სისხლთა** ნუ ეზიარებით (389,4).

ნუ მიჰყოლიხარ **თავისსა თათბირსა**, გაგონებასა (881,2).

ნუ იქმ, არა სჯობს საჭმითა, ხუ ხარ **თავისა მტერთა** (888,3).

მსგავსი ფაქტები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულისათვის დამახასიათებელი არ არის. “ვეფხისტყაოსანში” ამ მხრივ არქაული ფაქტებია დაცული. **თავისი** ნაცვალსახელი რუს. **СВОЙ**-ს მსგავსია, რომელიც სამივე პირის მიმართ გამოიყენება.

ამ მოვლენას ძველ ქართულში ხელი შეუწყო **თავისი** ნაცვალსახელის ხშირად ხმარებამ უკუქცევით ნაცვალსახელთან: “**თავით თვსით**”, რომელიც “თვითონ“-ს ნიშნავს. ამ შემთხვევაში **თავისი** დაცლილია ძველი შინაარსისაგან, განზოგადებულია და კუთვნილების აღსანიშნავად ყველა პირთან დაისმის (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 496).

თავისი ნაცვალსახელი სამივე პირის აღსანიშნავად დასტურდება ფშაურში (ა. შანიძე, 1973, გვ. 115).

ამდენად, “ვეფხისტყაოსანში” **მისი**, **თავისი** ნაცვალსახელები გარკვეულ თავისებებურებებს ავლენს როგორც ფორმობრივი, ისე ფუნქციური თვალსაზრისით. **მისი** ნაცვალსახელის მოხმარების არე გაცილებით ფართოა; იგი გარკვეულ შემთხვევებში უკუქცევითობის ფუნქციასაც ითავსებს. **თავისი** ნაცვალსახელის პოზიციები შედარებით არამყარია. იგი სემანტიკურად გაუდიფერენცირებელი ჩანს: გამოიყენება სამივე პირის მიმართ. ფორმობრივად იშვიათად ეთანხმება სახელს. ასევე, იშვიათად გამოხატავს მრავლობითს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ **მისი** და **თავისი** ნაცვალსახელების მნიშვნელობა “ვეფხისტყაოსნის” მიხედვით ჯერ კიდევ მკვეთრად გამიჯნული არ არის; **თავისი**, როგორც უკუქცევითი ნაცვალსახელი, ფორმირების პროცესშია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. გოგუაძე, 1960** - ნ. გოგუაძე, ნაცვალსახელი თავისი ქართულში, საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, II, თბ., 1960.
- თ. კვაჭანტირაძე, 1980** - რედაქტორის შენიშვნა თ. ლვინაძის ნაშრომზე: ნაცვალსახელთა გამოყენებასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №3, 1980.
- ვ. თოფურია, 1946** - ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. I, 1946.
- არ. მარტიროსოვი, 1964** - არ. მარტიროსოვი, უკუქცევით-კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ქართველურ ენებში, იკე, ტ. XIV, 1964.
- შოთა რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი”**, ბესიკ სისაურის გამოცემა (Adobe Acrobat PDF-ის ფორმატში), www.georgianweb.com.
- თ. სიმონიშვილი, 1955** - თ. სიმონიშვილი, თავისი და მისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელების ფუნქციათა სწავლებისათვის, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებ. VIII, 1955.
- თ. ლვინაძე, 1980** - თ. ლვინაძე, ნაცვალსახელთა გამოყენებასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №3, 1980.
- გ. შალამბერიძე, 1965** - გ. შალამბერიძე, ქართული მართლწერა, თბ., 1965.
- ა. შანიძე, 1973** - ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, თბ., 1973.
- არნ. ჩიქობავა, 1925** - არნ. ჩიქობავა, გარე კახეთი დიალექტოლოგიურად, არილი, ტფ., 1925.

EKA DADIANI

POSSESSIVE PRONOUNS *MISI/TAVISI* IN "THE MAN
IN THE PANTHER'S SKIN"

In the modern literary Georgian language the possessive of the 3d person is expressed by several pronouns: **misi**, **amisi**, **imisi**, **magisi**, **mati**, **amati**, **imati**, **magati**, **tavisi**, **tavianti**, **tav-tavisi**.

The pronouns subjected to analysis reveal definite characteristics in terms of formal and functional-semantics in the poem, which bears both, archaic and new, language facts.

1. The usage of **misi** is wide. Like in the archaic circumstances it concords the modified words completely in all the declensions (and in number). In plural **misni**, **mati**, **matni** varieties are represented but their occurrence is based on certain rules.

a). **misni**, **mista** is used when the possessor is one (singular) but the objects are many. In this instances the plurality of the modifier is of formal nature and depends on the number of the modified word;

b). **mati** is used when the owners are many but the object is one;

c). **matni-matta** are used when the possessor and the objects owned are both understood as plural.

The occurrence of the possessives **amisi**, **imisi**, **magisi**, **amati**, **imati**, **magati** is confirmed only in a few instances.

In general **misi** is used when the object does not belong to the agent. Quite infrequently **misi** occurs as a reflexive pronoun in the poem. The same usages can be traced in other original or translated texts of the 9th-11th centuries.

2. The position of the pronoun **tavisi** is relatively inconsistent in the poem. It has mostly represented with the emphatic **-a** in all the cases and seldom concords with the modified word.

tavisi has basically the same root in singular and plural. In plural the occurrence of the duplicated forms **tavis-tavisi** is also confirmed.

The possessive pronoun **tavisi** is used in case the object belongs to the agent. **tavisi** appears semantically non-differentiated and is used all the three persons. As for the meanings of **misi** and **tavisi** pronouns they are not sharply identified according to "The Man in the Panther's Skin".